

UDC 930.85(4–12)

YU ISSN 0350–7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

XXXIV

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

Rédacteur

LJUBINKO RADENKOVIĆ

Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

FRANCIS CONTE (Paris), DIMITRIJE DJORDJEVIĆ (Santa Barbara),
MILKA IVIĆ, DJORDJE S. KOSTIĆ, LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ,
DANICA POPOVIĆ, BILJANA SIKIMIĆ,
ANTHONY-EMIL TACHIAOS (Thessalonique), NIKOLA TASIĆ,
SVETLANA M. TOLSTAJA (Moscou), GABRIELLA SCHUBERT (Jena),
KRANISLAV VRANIĆ (secrétaire)

BELGRADE
2004

Вања СТАНИШИЋ

Филолошки факултет, Београд

СРПСКО-АЛБАНСКИ ЈЕЗИЧКИ ДОДИРИ И ДВА ТИПА ФОНОЛОШКИХ СИСТЕМА У БАЛКАНСКИМ ЈЕЗИЦИМА

Анстракт: Фонолошки системи балканских језика не подударају се с границама балканског језичког савеза, што се може објаснити разликом између „интензивних“ (морфосинтаксичких) и „екстензивних“ (фонолошких) језичких савеза. У овом случају реч је о улажењу балканских језика у широку зону прелазности која пролази границом источне и средње Европе и уклапању њихових фонолошких система у поделу словенских језика на језике вокалског и консонантског типа.

У погледу фонолошких система балкански језици не показују онакв степен структурног јединства као у морфологији и синтакси. Упркос томе, у досадашњим описима фонолошких система балканских језика, усредсређеним на оне језике који сачињавају балкански језички савез, пажња је углавном била усмерена на оне црте које би и у овом сегменту језика оправдавале појам балканског језичког савеза. И у консонантизму и у вокализму обично се наводи општи списак гласовних појава који, међутим, није и заједнички свим балканским језицима. У том контексту се нпр. спомиње стара Хавранекова типологија вокалских система у балканским језицима из 1933., која прати границу српско-хрватског језика према осталим балканским језицима, узимајући за критеријум разграничења одговарајућу граничну линију коју су формулисали прашки структуралисти између језичких система с експираторним акцентом и одсуством вокалског квантитета у балканским језицима и српско-хрватског мелодијског акценатског система.¹ У складу са својим инсистирањем на идеји језичких савеза и конвергентном развоју језика водећи представници прашког лингвистичког круга померили су ову

¹ B. Havránek, „Zur phonologischen Geographie“, *Archives néerlandaises de phonétique expérimentale* VIII–IX, 122–124 [Попов: 26]; Schaller 1975: 192; Demiraj 1994: 72.

фонолошку границу на тло албанског језика и у одговарајућим диференцијалним одликама албанске дијалекатске поделе, пре свега у трострукој вокалској дужини у северноалбанском, такође видели одлике система с тонским опозицијама.² На основу оваквог подударња између српског и северноалбанског чешки лингвист Вацлав Полак је затим претпоставио да су се албано-словенски односи одразили на структурне одлике двају главних албанских дијалеката, пошто је у низу појава „severni narečni typ gegicky bližši srbštine a toskické dialekty naopak makedonštine“.³ Етнолингвистички карактер овога става није могао остати без одјека и расправа о њему је показала следеће.

Гегијска квантитетска опозиција разликује три врсте вокала:

- 1) кратки – на затвореним слоговима једносложних речи (gjak „крв“, pļer „топола“, кес „јаре“);
- 2) дуги – на отвореним слоговима (pļера „тополе“, кеса „јарићи“, holla „новац“);
- 3) „ултрадуги“ – компензационо продужени услед назализације (pê: < pe-ni „brī“, brá” < bri-ni „рог“), монофтонгизације (dīll < diell „сунце“, ftū < ftua „дуња“), као и услед губљења финалног полугласника (prrāll < përrallë „прича“, hōll < hollë „танко“), истоветном дужењу слога у српском типа *бр̄о̄̀д – бр̄̀дда, х̄од – х̄̀дда* (бр̄̀д̄ѣ, х̄̀д̄ѣ).

Иако се постојање ове треће северноалбанске дужине не доводи у питање,⁴ споран је ипак њен фонолошки статус зато што она у фонолошком систему нема опозицију, па дакле ни разликовну улогу, већ се најчешће испољава као нека врста морфонолошке неутрализације.⁵ Сама пак фонолошка дужина очувала се и у архаичним јужноалбанским периферним говорима Љаберије и Чамерије, чиме је неутралисана и претпоставка о искључиво контактном пореклу ове појаве.⁶ Тако се испоставило да вокалски квантитет представља аутохтону особину албанског језика, али је тиме доведена у питање и поменута фонолошка граница балканских језика, јер је у овом погледу албански језик у целини ближи српско-хрватском него осталим балканским језицима.

С друге стране, и само постојање сложеног вокалског квантитета неће бити случајно везано за гегијску област, у којој је већ Полак учео

² Trubetzkoy: 211; Јакобсон 1985 [1936]: 101–102.

³ Polák 1957: 89.

⁴ Нпр. Dodi 1966: 146–147; 1980: 66–70; Çeliku 1971: 92.

⁵ Ismajli 1973 (1975).

⁶ Десницкая 1976; Весі 1981: 116–117.

појаву изједначавања квантитета с назализацијом. Попут фонолошке дужине, и назални вокали у гегијском имају важну фонолошку улогу: *drû:* (*druaj* «стрепети») – *drû* (*dru-ni* «дрво»), *pē* («виде» аорист од *shoh*) – *pē* (*pe-ni* «нит»), при чему назализација обухвата како речи с историјским назалним сугласницима типа *gjû:* (: *gjuni*) «колена», *brî:* (: *brini*) „рог», тако и случајеве без историјске основе: *shpî:*“ < *shtëpî* „кућа», *qershî:*“ < *qershî* „трешња». ⁷ У овом другом случају по среди је поистовећивање дужине с назализацијом, о којем говори и Полаково сведочење да су Албанци који потичу са севера дуге чешке вокале увек изговарали назализовано иако вокал не мора да буде праћен назалом (чеш. *kráva* као *krava*). ⁸ И ова веза између квантитета и назализације, по свему судећи, представља нимало случајну одлику гегијског дијалекта. О њеном фонолошком значају, како је показао Бахри Беци, говори и чињеница да у северноалбанском, осим опозиције између орала и назала, постоји чак и особена и јединствена квантитетска опозиција међу самим назалима. ⁹ Ова веза између назализације и квантитета потврђена је очигледно не случајно и у суседним источноцрногорским говорима дуж албанске границе у којима се појавио назални изговор дугих слогова на отвореном крају речи: *ÿctî̃*“, *пријетел̃*“ *скî̃*“. ¹⁰

Чврста повезаност квантитета и назализације у северноалбанском подсећа на проблематику словенских назала, а посебно на чињеницу, на коју је својевремено указала Елена Линца (1974), да је дуге чување назала карактеристично за оне словенске језике у којима су значајно место имале квантитетске опозиције. У том смислу, дуге чување назала у пољском, који на западу није усамљен како потврђује и словеначки језик, и у бугарско-македонској групи на југоистоку, у вези је с джим чувањем редувантног вокалског квантитета. Историјски потврђен дуги (редундантни) назал у овим језицима одговара префонологизованом акценатском квантитету оних језика у којима је наглашени слог био истовремено дуг. У томе контексту могло би се сагледавати и порекло (а)румунског високог вокала [î] /i/ који је у своме развоју прешао пут од назалних спојева [ə̃n] до вредности блиске словенском «јерију» [ы] /y/, који је, као што је познато, управо и настао префонологизацијом дугога *î̃.

У вези с бројем вокала у балканским језицима у досадашњим описима њихових фонолошких система још увек се наводи и Хавранецова

⁷ Dodi 1980: 71–73.

⁸ Polák 1966: 359–360; Станишић 1995: 48.

⁹ Vesel 1984; 1990.

¹⁰ Станишић 1995: 49.

типологија вокалских система балканских језика у којој према општем списку вокала, који је назван «румунским» вокалским типом, стоји тзв. «бугарски» шестовокалски тип у осталим балканским језицима.¹¹ Насупрот томе, у вези с бројем вокала у балканским језицима пада у очи чињеница да на нивоу књижевних норми поред румунског и албански језик има седмочлани вокалски троугао.

i		î/â; y		u
	e	ă; ě	o	
		a		

Иако се под утиском артикулационо-фонетских разлика између албанског високог лабијализованог [y] /ü/ и румунског високог нелабијализованог [î/â] /î/ ова подударност обично пренебрегава, функционалну везу међу њима показује њихова историјска и развојна повезаност са словенским «јеријем». Као што се румунско [î] /î/ поклапа с одговарајућим високим нелабијализованим наследником прасловенског *у (ы) широм словенске периферије, тако и његова позициона дифтонгизација у западнословенским језицима, нпр. пољ. *yr* > *er* (*pasterz* < **pastyrъ*, *cztery* < **četyry*), чеш. дијал. *y* > *ej*, *aj*: *bejti*, *bajti* “býti”, има изразите типолошке паралеле у еволуцији вокала [y] /ü/ у албанском језику. Такав је нпр. истоветан прелаз [y] > [e] у споју с латералима: *jerneк* < **yrnek* «урнек, мустра, образац», *ell* < **yll* «звезда» у албанском говору околине Тетова, као и делабијализација праћена дифтонгизацијом [y] > [ei, ai, oi]: *peill* (pyll) «шума», *kreip* (kryr) «со», *foitas* (fytas) «укоштац, прса у прса»,¹² која се, како је показао Бахри Беци (Beci 1987: 30-31), налази у структурној вези с монофтонгизацијом дифтонга у средишњој регијској области између Ишмија и Мата, Дибре и Тетова. Оваква замена албанског лабијалног адекватно словенског «јерија», насупрот његовом чврстом статусу у севернотоскијском, потврђује везу квантитета и дифтонгизације у оним словенским и њима суседним језицима (у овом случају северноалбанском дијалекту) који имају фонолошку дужину.

Поменута Хавранекова типологија вокалских система, ограничена само на балкански језички савез, превазиђена је и чињеницом да петовокални српско-хрватски вокалски систем у овом погледу није ништа мање балкански, да је он у Хавранеково време већ постојао у

¹¹ Симеонов 1975; 1977; Banfi: 154; Асенова: 18; Demiraj 1994: 72.

¹² Beci 1982: 44–46; 1987: 21–23.

новогрчком, а да је с формирањем македонског књижевног језика избило на видело да у балканским језицима постоје у ствари три вокалска троугла, при чему је средишњи петовокални. Разлоге за његов настанак (уклањање полугласника из система) објашњава веза полугласника и палатализујућих тенденција у вокализму, које бивају све израженије по мери удаљавања од овог средишњег вокалског система.¹³

Албански и румунски језик супротстављају се осталим балканским језицима још једном заједничком одликом – истим типом редукције ненаглашених вокала који постоји у њима. Позиционо сужавање артикулације вокала представља једну од најизразитијих и препознатљивих особина фонолошких система балканских језика, али и још увек недовољно проучену појаву. По речима Петје Асенове (22), оцртавају се две типолошки различите зоне редукције:

1. „Албано-румунска“ коју одликује историјска, „фиксирана“, редукција заједничких речи латинског порекла (*CAMISIA* > рум. *sămășă*, алб. *këmishë* „кошуља“) и доста слаба савремена редукција, која је у албанском углавном ограничена на поменуто губљење ненаглашеног полугласника у северноалбанском (/ktu/ < *këtu* „овде“, /m rr̥g/ < *mërrugë* „упутити се“), а у румунском само на сужавање ненаглашених /e, o/ > /i, u/: /fëtili/ < *fetele* „девојке“, /puiănă/ < *poiană* „пољана“ итд.
2. „Грчко-бугарска“ која се одликује потпуном редукцијом и губљењем ненаглашених вокала у источнобугарском и северногрчком: /зи'мътъ/ < *зи'мата*, /ра̀пта/ < *ра̀бота*, /дунси' / < *донеси'*; /ка̀vou/ < *ка̀νω* „радим“, /γλώ/ < *γελώ* „смејем се“, /δέν'τι/ < *δένεται* итд.

Различита мишљења о супстратском или адстратском пореклу ове појаве која су преовладавала међу ранијим проучаваоцима,¹⁴ губе значај пред чињеницом да «грчко-бугарска» редукција има упадљиву типолошку паралелу у руском «акању» и да их повезује пресудан утицај слободног акцента који влада у овим језицима,¹⁵ док «албано-румунски» тип почива на везаном акценту и стоји у вези с променама по вокалској боји које окружују штокавски дијалекатски простор и са истока (*кḗла* [N sg] – *кḗла* [G pl], Војводина, источна Србија) и са запада (чакавско *dḗbar* – *duḗbri*, *potiuḗgla*), и у чијој се основи налази заједнички утицај акцента и квантитетских опозиција.¹⁶

¹³ Minissi, Kitanovski, Cingue: 45–46.

¹⁴ Асенова: 22–23.

¹⁵ И који је у вези с раним губљењем квантитетске опозиције (Князев 2000).

¹⁶ Упор. Ивић II/1991: 37–55.

У овом контексту пада у очи и преношење акцента које, као битна одлика српско-хрватске и словеначке групе, захвата и македонски језик и северноалбански гегијски дијалекат који је, попут српског и македонског, превукао акценат у турцизмима с отворене ултима ка почетку речи: гег. *pásha* – тоск. *pashá*, гег. *penxhére* – тоск. *penxheré*, гег. *xhézve* – тоск. *xhezvé*, гег. *káfe* – тоск. *kafé* (Dodi 1980: 99). Преношење акцента потврђује да место акцента у овој области зависи од квантитета који иначе има важну дистинктивну улогу у западном делу Балканског полуострва и знатном броју језика у средњој и западној Европи. Иако у овој зони фонолошки квантитет данас постоји само у северноалбанском, компензационо дужење на дијалекатском плану може се наћи и у Македонији (прилепско /tā/ < *mája*) и у западној Бугарској: /видѠме/ < *видѠхме* (Ћустендил, Бела Слатина, Самоков).¹⁷

С поменутом облашћу поклапа се још једна фонолошка граница – «јатова граница», која се у првом реду третира као дијалекатска гранична зона у оквиру бугарско-македонске групе јужнословенских језика. Међутим, фонолошке црте које чине ту граничну линију сведоче о познопрасловенским развојним тенденцијама, по којима се бугарски и македонски говори с обе стране ове линије уклапају у поделу на два типа фонолошких система који постоје на Балкану и у словенским језицима.

Као што је одавно познато, у бугарским и македонским говорима источно од јатове границе, као и у румунском језику, зависност сугласника од суседних самогласника има фонолошки карактер, тј. сви (или скоро сви) сугласници имају палаталне парњаке у зависности од тога да ли стоје испред самогласника предњег или задњег реда.¹⁸ Источни бугарски и југоисточни македонски говори развили су, дакле, палаталну корелацију сугласника као у пољском и руском, при чему се типолошки исто изједначавање јерова, јусова и јатов преглас у источнобугарском и пољском показује као подударни развој двеју архаичних словенских периферија.¹⁹ Насупрот њима, у широком луку од Плевена и Тетевена на северу, преко Разлога на југу Бугарске и већег дела вардарске Македоније простире се зона с палаталним редом [л', н', к', г'], чији је фонолошки статус различито тумачен. Прашким структуралистима припада и претпоставка да јатова граница представља стару границу између два различита фонолошка система – са и без палаталне корелације и да се у зони западно од јатове границе,

¹⁷ Ивић I/1991: 55.

¹⁸ Ивић 1968: 137–139.

¹⁹ Упор. Тотоманова 1992.

исто као у српско-хрватском, очувала разлика између прасловенске позиционе и фонолошке мекоће, што је палаталну корелацију сугласника свело само на поменути палатални ред, који стоји у опозицији према непалаталним сугласницима у целини.²⁰

У посебној студији посвећеној овом питању, Ана Марија Тотоманова закључила је, међутим, да су сви бугарско-македонски говори преживели позиционо умекшавање сугласника пред вокалима предњег реда, али различите јачине и резултата. Главни аргумент: свим говорима западно од јатове границе својствено је позиционо умекшавање сугласника *л, н, к/т, з/д* > *л', н', к', з'* пред вокалима предњег реда (*бодл'уф, л'иваг'е, н'и'ва, к'еремида*).²¹ Како је пред вокалима задњег реда долазило до њихове еманципације у самосталан палатални ред (*бáн'а, во́л'а, ма́йк'а, бра́к'а*), њихова је мекоћа, како истиче Тотоманова (103), пред вокалима предњег реда могла да опстане само ако је имала морфолошку подршку, услед чега се широм ове зоне срећу колебања типа *кóн'е – пéене*, с коначним закључком да је због релативно малог броја случајева у којима се могла фонологизовати мекоћа у западним бугарским говорима, корелација по мекоћи остала на периферији њиховог сугласничког система.

Као што је познато, медиопалатални ред «македонског» типа [*k', g', n', l'*] уопштен је и у албанском књижевном језику и већем делу албанских говора. Ситуација у албанском потврђује да је овде реч о прелазном, полуеманципованом палаталном реду, пошто се албански *q, gj, nj, l* [*k', g', n', l'*] показују као полуеманциповани палатални корелати основних [*k, g, n, l*]. О томе сведоче примери њихове позиционе дефонологизације и дијалекатског отврдњавања /*n'*/ > /*n*/ [*n*] пред вокалима предњег реда: *nizét* < *njžžét* „20“, *neri* < *njeri* «човек» истоветног македонском *него, нива, книга, оган*.²² И полумекко [*n*] и типична албанска латерална опозиција [*l-l'*] сведоче о палаталној корелацији код ових фонема које постоје и у суседним српским говорима.²³ Без обзира да ли је реч о једностраном албанском утицају, или је албански само подржао другачији фонолошки развој у овим староштокавским говорима, његова је улога несумњива у појави ових особина.

С друге стране, то би се исто могло рећи и за свођење албанских палатовелара [*k', g'*] (*q, gj*) и африката [*č, ž*] (*ç, xh*) на један полумекки

²⁰ О томе детаљније: Калныњ: 25; Ивић 1968: 137–139; Кочев: 218–219.

²¹ Тотоманова 1992: 104–109.

²² Dodi: 36–39; Конески: 58–59.

²³ Станишић 1995: 50–51.

средњојезични пар [č', ž'] (č'āf < qafë „врат», ž' ūm < gjumë «сан») које је широко распрострањено у северним говорима гегијског дијалекта.²⁴ Као што је познато, упрошћавање палаталних парова је реципрочног карактера и захватило је и суседне српске косовско-метохијске говоре (*ч'есто, пенџ'ер, Дећане, ћамија*),²⁵ што ову зону такође показује као прелазни појас између полуеманципованог палатовеларног реда [k', g'], који влада на већем делу албанске језичке територије, и еманципованог палаталног реда [č, ž] (*ћ, ћ*), који одликује српски фонолошки систем. Африкатизација палатовелара има типолошку и структурну паралелу у пограничној српско-бугарској говорној области између Тимока и Београдчика, чије су компактне африкате [č, ž] (*свеча, меца*) настале на исти начин. Ареална истраживања, спроведена средином XX в. разоткрила су на овом простору сноп важних етнолингвистичких изоглоса које разграничавају две основне групе јужнословенских језика.²⁶ Међутим, као и у претходном случају, системски и географски разлози налажу да се овај гранични појас сагледа шире од етнолингвистичке границе међу јужнословенским језицима. О томе сведоче и неке паралеле које овој пограничној зони дају карактер фонолошког ареала:

- 1) Склоност ка африкатизованом изговору палатовелара [k', g'] и у ортоепској норми македонског књижевног језика (Усикова: 168).
- 2) С поменутом тежњом ка уклањању полугласника из система и у српском и у македонском подудару се и чување старога вокала /â/ у наглашеном слогу пред назалом, као и вокализација ненаглашеног полугласника у положају пред сонантима у северним гегијским говорима (*hâna* “месец”, *moter* “сестра”, *i âmel* “сладак” – књиж. алб. *hëna, motër, i ëmbël*).²⁷
- 3) Последица губљења полугласника јесте и слоговни карактер сонанта /г/ у гегијском: *mōtrs* “сестри”, *mrzit* “досађивати” – књиж. алб. *motrës, mërzit*,²⁸ који најбољу паралелу има опет у српско-хрватском и македонском вокалном /г̣/.
- 4) Структурна одлика гегијског дијалекта у целини јесте чување звучних сугласника на крају речи и у средини пред безвучним су-

²⁴ Gjinarī 1966: 222–223. Polák 1957: 89.

²⁵ Станишић 1995: 54.

²⁶ Поповић 1960: 301; Ивић 1/1991: 178–185; Соболев 2000: 1047–1048.

²⁷ Gjinarī 1966: 82–83; Станишић 1995: 49.

²⁸ Dodī 1980.

гласницима (*i madh* “велики”, *elb* “јечам”, *tradhti* “вероломство” – тоск. [i math, elp, trathti]),²⁹ која осим српско-хрватског међу балканским језицима има паралелу још само у чувању крајњих звучних сугласника у поменутиим западнобугарским [џ, џ] говорима, нпр. *дуб, леб, бог* – насупрот изговору [дуп, леп / (х)л’ап, бок] у осталим бугарским говорима.³⁰

И ових неколико паралела довољно осветљава прелазни карактер [џ/џ’, џ/џ’] зоне, која, као што се види, није само дијалекатска граница између две групе јужнословенских језика, него и гранична линија између два типа фонолошких система. С друге стране, неподударане фонолошких система балканских језика с границама балканског језичког савеза може се објаснити разликом између два типа језичких савеза – «интензивних» (морфосинтаксичких) и «екстензивних» (фонолошких), коју је предложио Хенрик Бирнбаум.³¹ У овом случају реч је о улажењу балканских језика у широку зону прелазности која пролази границом источне и средње Европе и уклапању њихових фонолошких система у поделу словенских језика на језике вокалског и консонанског типа.³² У низу својих радова из области дијахроне фонологије Павле Ивић је обратио пажњу и на прелазни фонолошки тип који је настао на граници између ова два основна типа фонолошких система. Карактеристику ове прелазне зоне чини спој оних супротних прозодијских обележја која по Ивићу управо деле словенске језике – квантитет и акценат. Док на истоку словенске територије пресудан утицај имају акценат и сугласничка мекоћа, а на западу квантитет и мекоћа, дотле у средишњем делу водећу улогу имају тонске особине и мекоћа које су ослонац стабилног петочланог вокализма и, паралелно томе, петочланог палаталног сугласничког реда у српско-хрватском.³³

Као што је показано, исту ову поделу на два фонолошка система налазимо и на Балкану, при чему се међу њима откривају и две прелазне граничне линије: зона с полуеманципованим палаталним редом [k’, g’, n’ l’], који са своје стране представља прелаз према зони с палаталном корелацијом сугласника на истоку Балканског полуострва, и зона с

²⁹ Gjinari 1966: 82.

³⁰ Стојков: 164–165.

³¹ Х. Бирнбаум, „Славянские языки на Балканах и понятие так называемых языковых союзов“, *Glossa* II/1968 [Попов: 23].

³² А. В. Исаченко, „Опыт типологического анализа славянских языков“, Новое в лингвистике III, 1963 (Леков: 53).

³³ Ивић I/1991: 20–32.

упрошћеним палаталним редом [č/č', ž/ž'], као природан прелаз према еманципованом палаталном реду штокавског типа [h, ħ, љ, њ] који одликује српски фонолошки систем.

БИБЛИОГРАФИЈА

I

Banfi E.

1985 *Linguistica balcanica*, Bologna.

Beci B.

1981 „Sur les traits caractéristiques des deux dialectes de l'albanais“, *Studia albanica* 1, 109-135.

1982 E folmja e Mirditës, *Dialektologjia shqiptare* IV, 26-141.

1984 „Sistemi i zanoreve hundore në të folmen e Shkodrës“, *Studime filologjike* 2, 45-73.

1987 Të folmet qendrore të gegërishtes, *Dialektologjia shqiptare* V, 3-92.

1990 „Hundurësia e zanoreve të shqipes në gjendjen e sotme“, *Studime filologjike* 1/1990, 79-97.

Çeliku M.

1971 „La quantité des voyelles accentuées dans les parlers de l'albanais“, *Studime filologjike* 4, 65-97.

Demiraj SH.

1994 *Gjuhësi ballkanike*, “Logos-A“, Shkup.

Dodi A.

1966 „A propos de système vocalique de l'albanais“, *Studime filologjike* 3.

1980 *Fonetika e gjuhës së sotme shqipe*, Prishtinë.

Gjinari J.

1966 *Dialektologjia shqiptare*, Tiranë.

Ismajli R.

1975 „Rreth kuantitetit të zanoreve të theksuara të sistemit fonetik të shqipes“, *Gjurmime albanologjike* 3, 1973 (1975), 57-61.

- Minissi N., Kitanovski N., Cinque U.
1982 The Phonetics of Macedonian, „Istituto universitario orientale“, Napoli.
- Polák V.
1957 „Albánci a Slované (vznik a počáty dnešních nářečních variant albánských)“, *Časopis pro moderní filologii* 39/2-3, Praha, 85-89.
1966 „Systemes vocaliques en albanais“, *Studii și cercetari lingvistice* 11, București, 355-362.
- Popović I.
1960 Geschichte der serbokroatischen Sprache, Wiesbaden.
- Schaller H. W.
1975 Die Balkansprachen, Heidelberg.
- Trubetzkoy N. S.
1949 Principes de phonologie, Paris.

II

- Асенова П.
1989 Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков сюз, София.
- Десницкая А. В.
1976 „Эволюция диалектной системы в условиях этнического смешения (из истории славяно-албанских языковых контактов)“, *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и балканских романцев*, Москва, 186-197.
- Ивић П.
1968 „Liens phonologiques entre les langues balkaniques“, Actes du I-er congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, IV, Sofia.
1991 Изабрани огледи I-III, „Просвета“ Ниш.
- Калнынь Л.
1961 Развитие корреляции твердых и мягких согласных фонем в славянских языках, АН СССР, Москва.
- Князев С. В.
2000 „К вопросу о механизме возникновения аканья в русском языке“, *Вопросы языкознания* 1/2000, 75-101.

- Конески Б.
1965 Историја на македонскиот јазик, „Кочо Рацин“ Скопје.
- Кочев И.
1986 „Вокално-консонантно взаимодействие и основното диалектно членение на българският език“, *Български език* 3, 217-226.
- Леков И.
1974 „Към двойката – фонетична и фонологична – съпоставка на вокализма и консонантизма на славянските езици“, В памет на професор Стойко Стойков. Езиковедски изследвания, БАН София, 51-57.
- Линца Е.
1974 „Опит за обяснение на развоја на носовите гласни в българският език“, В памет на професор Стойко Стойков. Езиковедски изследвания, БАН София, 83-86.
- Попов Б.
1984 „Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу“, *Јужнословенски филолог* XL, 21-43.
- Симеонов Б.
1975 „К вопросу о модели консонантизма в балканских языках“, *Балканско езикознание* 3, 57-67.
1977 „Общие черты фонологических систем балканских языков“, *Балканско езикознание* 1-2, 54-59.
- Соболев А. Н.
2000 „Вопросы древнейшей истории южнославянских языков и ареальная лингвистика“ *Јужнословенски филолог* LVI, 1035-1049.
- Станишић В.
1995 Српско-албански језички односи, Балканолошки институт САНУ, Посебна издања, књ. 59, Београд.
- Стойков С.
1993 Българска диалектология. Трето издание (под редакција на М. Сл. Младенов), София.
- Тотоманова А. М.
1992 Из българската историческа фонетика, София.
- Усикова Р. П.
1998 „Македонскиот јазик“, *Основи балканског јазикознания. Јазыки балканског региона. Часть 2 (славянские языки)* [под ред. А.

В. Десницкой и Н. И. Толстого], «Наука» Санкт-Петербург, 156-188.

Якобсон Р.

1985 Избранные работы [„О теории фонологических союзов между языками“], Москва, 95-104.

Vanja Stanišić

SERBIAN-ALBANIAN LANGUAGE CONTACTS AND TWO TYPES OF PHONOLOGICAL SYSTEMS IN THE BALKAN LANGUAGES

S a m m a y

Phonological systems of the Balkan languages do not correspond to the Balkan language union borders, which can be explained by the difference between „intensive“ (morphosyntactic) and „extensive“ (phonological) language unions. In this case, we are dealing with the entrance of the Balkan languages into a wide transitional zone, stretching along the borders of East and Central Europe, and with the coinciding of their phonological systems with the system of Slavic languages known as vowel and consonant types. The same classification into two phonological systems exists in the Balkans too, and between them there are also two transitional borderlines.

As known, the mediopalatal order of the „Macedonian“ type [k', g', n', l'] (q, gj, nj, l) has been generalized in both the standard Albanian language and most of the Albanian dialects. Albanian [k', g', n', l'] are, just like their Macedonian counterparts, semi-emancipated palatal correlates of basic [k, g, n, l], as proved by examples of their positional dephonologization and dialectal hardening /n' / > /n/ [n], when followed by front vowels. Both semi-soft [n] and typically Albanian lateral opposition [l-l'] confirm a palatal correlation of these phonemes existing also in the neighboring Serbian dialects. Albanian has undoubtedly affected the rise of these features, be it through an unilateral influence or merely through supporting different phonological development in these old-shtokavian dialects.

On the other hand, the same could be said for the affrication of palatovelars [k', g'] > [č, ǰ], which except in south-west region between Ishmi and Shkumbin, Elbasan and Tirana, is present in all other branches of the Ghegian dialect. Wide distribution of this phenomenon excludes the possibility of one-sided Serbian influence, while its character – reduction of palatovelars [k', g'] (q, gj) and affricates [č, ǰ] (ç, xh) to one semi-soft affricate pair – has a typological and structural parallel in the Timok region [č, ǰ] (ч-ц) and reveals a transitional character of this phenomenon, which is undoubtedly related to the phonological system governing the Serbian language. It is well known that, the simplification of palatal pairs was a reciprocal process and it spread to the neighboring Serbian dialects. This simplification is a strong indicator of transitional character of this zone which stretches between semi-emancipated palatal order [k', g'], governing the greater part of the Albanian language territory, and the emancipated palatal order [č, ǰ] (č, ǰ), characterizing the Serbian phonological system.